

સામાજિક વિજ્ઞાન

ધોરણ : 8

પાઠ:19

સામાજિક - આર્થિક ક્ષેત્રે સરકારની ભૂમિકા

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 ટૂંકમાં ઉત્તર આપો :

(1) કેવા સંજોગોમાં રાજકીય સ્વતંત્રતાનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી?

➤ આઝાદી પહેલાં ખૂબ લાંબા સમય સુધી ભારતીય પ્રજા રાજકીય રીતે પરાધીન રહી હતી. અંગ્રેજો અને તે અગાઉના શાસકોએ ભારતીય સમાજને માનસિક રીતે સંકુચિત રાખવાના પ્રયત્નો કર્યા. તેના પરિણામ સ્વરૂપે આઝાદી પછી ભારતીય સમાજ અનેક પ્રકારના કુરિવાજોથી ઘેરાયેલો હતો.

➤ દેશમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ નહિવતું હતું. સમાજનો મોટો સમુદાય પછાત સ્થિતિમાં જીવતો હતો. સમગ્ર દેશ આર્થિક અને સામાજિક રીતે અત્યંત વિષમ પરિસ્થિતિમાં જીવતો હતો. આ પ્રકારના સંજોગોમાં સમાજનો આર્થિક અને સામાજિક વિકાસ સાધવો એ દેશની સરકારની પ્રાથમિકતા હતી, કારણ કે સમાજનો આર્થિક અને સામાજિક વિકાસ સાધ્યા વિના રાજકીય સ્વતંત્રતાનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી.

(2) માનવની મૂળભૂત જરૂરિયાતો કઈ કઈ છે?

➤ પોષક આહાર, વસ્ત્રો, રહેઠાણા, શિક્ષણ, આરોગ્ય, શુદ્ધ
પાણી, શુદ્ધ હવા, આનંદ-પ્રમોદનાં સાધનો વગેરે ક્ષેત્રો
માનવની મૂળભૂત જરૂરિયાતો છે.

(3) દેશમાં શેત કાંતિથી કયો લાભ થયો છે?

➤ દેશમાં શેત કાંતિથી ફૂધ ઉત્પાદન ક્ષેત્રે કામ કરતા અને ફૂધાળા પશુઓનું પાલન કરતા એકૂતોને સૌથી મોટો લાભ થયો છે. શેત કાંતિથી પશુપાલન કરતા એકૂતો સ્વાવલંબી, આત્મનિર્ભર બન્યા છે. તેમની આર્થિક સ્થિતિમાં નોંધપાત્ર સુધારો થયો છે. આ ઉપરાંત, ગામડાંમાં સહકારી મંડળીઓ ફૂધ એકઠું કરીને જિલ્લાની મોટી સહકારી ડેરીને પહોંચાડે છે. એ ડેરીઓ શહેરોને ફૂધ મોકલે છે, જેથી શહેરીજનોની ફૂધની જરૂરિયાત સંતોષાય છે. દા. ત., અમૃત, ફૂધસાગર વગેરે.

(4) સરકારની આવકના સ્થોત કયા છે? કોઈ બે સ્થોત અંગે લખો.

➤ જી.એસ.ટી. (Goods and Service Tax), આવકવેરો (Income Tax), નિકાસવેરો (Export Tax), આયાતી ચીજવસ્તુઓ પર લેવાતો વેરો, આબકારી જકાત (Excise - Government tax on certain goods made and marketed in the country), વેટ – VAT – Value Added Tax વગેરે સરકારની આવકના મુખ્ય સ્થોતો છે.

(1) આવકવેરો (Income Tax) :

પગારદાર વ્યક્તિઓની આવક પર સરકાર કર ઉધરાવે છે. આ ઉપરાંત, વેપારી પેઢીઓ અને કંપનીઓના નકા પર તથા તેમના હિસ્સેદારોની આવક પર સરકાર કર ઉધરાવે છે. શેરોના વેચાણથી થતા નકા પર પણ સરકાર કર લે છે.

(2) જી.એસ.ટી. (Goods and service Tax) :

દેશના વેપાર-ધંધાઓમાં વેપારીઓ દ્વારા માત્ર-
સામાનની ખરીદી અને તેના વેચાણની સેવાઓ પર સરકાર
વેપારીઓ પાસેથી કરરૂપે જી.એસ.ટી. ઉધરાવે છે, જે સરકાર
ની આવકનો એક મોટે સ્લોટ છે.

પ્રશ્ન : 2 ટ્રંક નોંધ લખો :

(1) શિક્ષણ અને આરોગ્યના ક્ષેત્રે સરકારની ભૂમિકા :-

➢ ઈ. સ. 2009માં કેન્દ્ર સરકારે બંધારણમાં દર્શાવ્યા મુજબ 6 થી 14 વર્ષની વચ્છેનાં તમામ બાળકો માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ મફત અને ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યું છે. આ કાયદા મુજબ આજે દરેક ગામમાં પ્રાથમિક શાળા સ્થાપવામાં આવી છે. સરકારે દરેક પ્રાથમિક શાળામાં વર્ગાંડો, પ્રયોગશાળા, પીવાનું ચોઘ્યું પાણી, વીજણી, શૌચાલય, મધ્યાલ લોજનની વ્યવસ્થા, શિક્ષકોની

લાયકાત અને નિમણૂકનાં ધોરણો, શાળાને આર્થિક સહાયતાપે
અનુદાન વગેરે જોગવાઈઓ કરી છે. સરકાર કેટલીક
માધ્યમિક શાળાઓ અને મહાશાળાઓનું સંચાલન કરે છે.
સરકાર કેટલીક ટેકનિકલ કોલેજોનું પણ સંચાલન કરે છે.
આમ, શિક્ષણ ક્ષેત્રે સરકાર મહત્વની ભૂમિકા અદા કરે છે.

ભારતમાં આરોગ્ય ક્ષેત્રે સારી પ્રગતિ થઈ છે. સરકારે
બાળકોના આરોગ્યની ખાસ તકેદારી રૂપે બાળ રસીકરણ
કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો છે. એ કાર્યક્રમ અનુસાર ઓ. પી.વી.
(પોલિયો માટે), બી.સી.જી. (લય માટે), હીપેટાઇટિસ બી
(અરી કમળા માટે), ડી.પી.ટી. (ડિયેરિયા - મોટી ઉધરસ -
ધનુર માટે) ઓરી, ટાઇફોઇન વિરોધી રસી વગેરે રસીઓ
આપીને બાળકોના આરોગ્યમાં સુધારો લાવી શકાયો છે.

સરકારના પ્રથમોથી ઘણા રોગો પર નિયંત્રણ સાધી
શકાયું છે. ગુજરાત સરકારે મહિલાઓના આરોગ્ય માટે છ -
મમતા કાર્યક્રમમાં સગભી માતાની નોંધણી કરીને તેને
મમતા કાર્ડ આપવામાં આવે છે. સગભી મહિલાના આરોગ્ય
ની નિયમિત તપાસ કરીને સારવાર અને બાળકના જન્મ
પછી રસીકરણ કાર્યક્રમ દ્વારા માતા અને બાળકની તંદુરસ્તી
ની કાળજી લેવામાં આવે છે. રાજ્યના મોટાં

ગામોમાં પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો, તાલુકા અને જિલ્લા મથકે તથા
શહેરોમાં સરકાર હોસ્પિટલો ચલાવે છે. આમ, આરોગ્ય ક્ષેત્રે
સરકાર પ્રશંસનીય ભૂમિકા બજવે છે.

(2) કૃષિના ક્ષેત્રે આવેલ પરિવર્તન :-

➤ ભારત કૃષિપ્રધાન દેશ છે. કૃષિ ભારતનો મુખ્ય વ્યવસાય છે. ભારતમાં કૃષિ માટે પૂરતી જમીન છે. પરંતુ પરંપરાગત સાધનોથી એતી થતી હોવાથી ઉત્પાદન ઘણું ઓછું થાય છે. આઝાદી પછી પંચવર્ષીય યોજનાઓમાં કૃષિક્ષેત્રનો વિકાસ કરવા પગલાં ભરવામાં આવ્યાં. સુધારેલાં બિયારણો, રાસાયણિક ખાતરોનો વધેલો ઉપયોગ, એડૂતોનો પુરુષાર્થ, વીજવિતરણની વ્યવસ્થા, સિંચાઇની વધેલી સવલતો વગેરે પરિબળોથી એતીનાં ઉત્પાદનો

માં અસાધારણ વધારો થયો. ભારત અજ્ઞના ઉત્પાદન ક્ષેત્રે
સ્વાવલંબી બન્યું. દેશમાં હરિયાળી કાંતિ થઈ. એતીના સ્તરને
સુધારવા માટે અને એઝૂતોને કૃષિલક્ષી માર્ગદર્શન આપવામાં
સહકારી પ્રવૃત્તિનો નોંધપાત્ર ફાળો રહ્યો છે. હરિયાળી કાંતિથી ઘઉં
અને ડાંગરના પાકના ઉત્પાદનમાં વિકમજનક ઉત્પાદન થયું છે.
દેશમાં પહેલાં જ્યાં ખાદ્ય અનાજની અછત હતી ત્યાં આજે અનાજ
ના પર્યાપ્ત બંડારો છે. અનાજના બફર સ્ટોકને કારણે દુકાળ કે
અછતની પરિસ્થિતિનો સરળતાથી સામનો કરી શકાયો છે.

પ્રશ્ન : ૩ સમજવો :

(૧) એતી અને પશુપાલનના ક્ષેત્રે થયેલ વિકાસ અને તેની ખેડૂતોના જીવનધોરણ ઉપર થયેલી અસર :-

➤ એતીક્ષેત્રે થયેલ 'હરિયાળી કાંતિ' અને પશુપાલન ક્ષેત્રના દ્વારા ઉત્પાદનમાં થયેલ 'શૈત કાંતિ' ને લીધે એતી અને પશુપાલન કરતા ખેડૂતોની આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિમાં નોંધપાત્ર સુધારો થયો છે. તેથી ખેડૂતોનાં બાળકોને સારું

શિક્ષણ મળવા લાગ્યું છે. તેમના ખોરાક, પોશાક,
રહેણીકરણી, રહેઠણી વગેરેમાં ઘણા સુધારા થયા છે. તેમનાં
ઘરોમાં આધુનિકતાનાં સાધનો વસાવા લાગ્યાં છે. તેમની
માનસિકતામાં ખૂબ પ્રગતિ થઈ છે. તેઓ સામાજિક
કુરિવાજોથી મુક્ત થયા છે.

(2) કેટલીક વસ્તુઓ ઉપર વધારાનો ટેક્સ નાખવાની જરૂરિયાત :

➤ સમગ્ર રાજ્યને સાંકળતી એવી રોડપરિવહન ખર્ચી હોવા છતાં સરકાર લોકોને સુવિધા આપવા માટે ખર્ચ કરે છે સરકાર ઓછી આવક ધરાવતા કુટુંબોને અનાજ, તેલ, ખાંડ જેવી વપરાશી જીવન જરૂરિયાતો જાહેર વિતરણ પ્રણાલી હેઠળ ‘વાજબી ભાવની દુકાનો દ્વારા ઉત્પાદન ખર્ચ કરતાંથી ઓછા ભાવે પૂરી પાડે છે. આ પ્રકારનાં બધાં કાર્યો સરકાર નાગરિકોને પાયાની સુવિધાઓ આપવાના હેતુથી જ કરે છે. આ સુવિધાઓ આપવા માટે કેટલીક વસ્તુઓ પર વધારાનો ટેક્સ (કૃ) નાખવાની જરૂર પડે છે.

(3) સ્પેશિયલ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ઓનમાં ઉદ્યોગ શરૂ કરવાથી મળતા લાભો.

- સ્પેશિયલ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ઓનમાં ઉદ્યોગ શરૂ કરવાથી ઉદ્યોગ શરૂ કરનારને નીચેના લાભો મળે છે :
 - (1) ઉદ્યોગ માટે જમીન (પ્લોટ) બજારભાવ કરતાં ઓછી કિંમતે આપવામાં આવે છે.
 - (2) ઉદ્યોગના પ્રકાર મુજબ સબસિડી આપવામાં આવે છે.

- (3) ઉદ્યોગ માટે જરૂરી પાણી અને વીજળી જેવી સુવિધાઓ વાજબી કિંમતે આપવામાં આવે છે.
- (4) ઓનમાં રોડ, ગાડર જેવી વ્યવસ્થા પૂરી પાડવામાં આવે છે.
- (5) બેંકમાંથી ઓછા વ્યાજની લોન આપવામાં આવે છે.
- (6) કેટલાક સમય સુધી જુદા જુદા કરવેરામાંથી પણ મુક્તિ આપવામાં આવે છે.

Thanks

For watching